

Η Ηρωική Έξοδος του Μεσολογγίου ως διαχρονική πηγή έμπνευσης για την εκπλήρωση του Εθνικού Χρέους μας

/ [Επικαιρότητα](#)

Σε ομιλία του στην Κόρινθο, στο πλαίσιο εκδήλωσης για τα 200 χρόνια από την Ηρωική [Έξοδο του Μεσολογγίου](#) που οργάνωσε το Δημοτικό Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κορίνθου, ο πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. [Προκόπιος Παυλόπουλος](#) ανέπτυξε το θέμα: “Η Ηρωική [Έξοδος του Μεσολογγίου](#) ως διαχρονική πηγή έμπνευσης για την εκπλήρωση του Εθνικού Χρέους μας” και επισήμανε, μεταξύ άλλων, τα εξής:

“Πρόλογος

Σας ευχαριστώ θερμώς γιατί μου δίνετε την ευκαιρία να τιμήσω σήμερα μαζί σας εδώ, στην Κόρινθο, μίαν Εθνική, κατ’ ουσία, Επέτειο. Εκείνη της Ηρωικής Εξόδου του Μεσολογγίου, διακόσια χρόνια από τα γεγονότα που έθεσαν ανεξίτηλες τις ψηφίδες τους στην Ιστορία του Έθνους των Ελλήνων και κυρίως στην ευόδωση της Εθνεγερσίας του 1821. Κάθε Έλληνας γνωρίζει -ή, τουλάχιστον, οφείλει να γνωρίζει- ότι η Έξοδος του Μεσολογγίου πρέπει να μείνει στο διηνεκές διαχρονική πηγή έμπνευσης για την εκπλήρωση του Εθνικού Χρέους μας. Κατά τούτο ο αχός από το Μεσολόγγι, εκείνο τον σκληρό Απρίλη της Εξόδου, δεν έχει σιγήσει. Δεν θα σιγήσει ποτέ. Μπορείς να τον αφουγκραστείς, να τον ακούσεις σαν πένθιμη καμπάνα ή και σαν εγερτήριο σάλπισμα, αρκεί να αφήσεις την ψυχή σου αγνή -σαν να έρχεται από την μεταλαβιά- να νοιώσει τα μυστικά της Λιμνοθάλασσας. Να ανασάνει, μέσα στην εκκωφαντική σιωπή, τον αέρα μιας εγκαταλελειμμένης πελάδας της, να μυρίσει, μέσα στην νηνεμία της άνοιξης, την άρμη του νερού της. Θα ακούσεις τα κανόνια, θα ακούσεις τα ντουφέκια, θα ακούσεις την κραυγή των Εξοδιτών, θα μυρίσεις τον καπνό και το αίμα, δίχως να φοβηθείς, δίχως να πάρεις το δρόμο της φυγής. Θα μείνεις εκεί και θα συλλογιέσαι τι σημαίνει να είσαι Έλληνας. Θα συναντάς, ξανά και ξανά, την Ελευθερία να σφίγγει στην αγκαλιά της μάνες και παιδιά, να γνέφει στοργικά στους Αγωνιστές που υψώνουν το σπαθί με το μάτι αγριεμένο, να μοιρολογάει, σαν Παναγιά κάτω από το Σταυρό, το ξόδι του Βύρωνα. Το Μεσολόγγι ζει.

I. Ιστορικές επισημάνσεις για την διαδρομή του Μεσολογγίου μέσα στον χρόνο

Με βάση τις σκέψεις αυτές σας μου επιτραπεί στο σημείο αυτό να αναφερθώ, έστω δι’ ολίγων, στην μακραίωνη Ιστορία της Ιεράς Πόλης του Μεσολογγίου, η οποία υπήρξε ο Τόπος που λάτρεψε ο Λόρδων Βύρων αλλά και η γενέτειρα πέντε Πρωθυπουργών της Χώρας μας, με κορυφαίο ασφαλώς τον Χαρίλαο Τρικούπη, όπως και των μεγάλων ποιητών μας, με μέγιστο τον Κωστή Παλαμά.

A. Κάθε γωνιά -χωρίς υπερβολή, κάθε πέτρα αυτού του Τόπου- είναι κομμάτι ενός μακρινού και ένδοξου παρελθόντος, όπως αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι στα βορειοδυτικά του Μεσολογγίου υπάρχουν τα ερείπια της Πλευρώνας, μιας πόλης που αναφέρεται στα έργα του Ομήρου. Η Πλευρώνα συμμετείχε στον Τρωικό Πόλεμο και καταστράφηκε από τον Δημήτριο τον Αιτωλικό. Η νέα πόλη, η οποία χτίσθηκε στα ερείπια της παλιάς, ήταν μία από τις πιο σημαντικές της Αιτωλίας και είχε 30 πύργους και 7 πύλες. Απ' αυτήν σώζονται σήμερα τα ερείπια ενός αρχαίου θεάτρου.

B. Το όνομα Μεσολόγγι πρωτοαναφέρθηκε από τον Βενετό Παρούτα (Paruta), ο οποίος περιέγραφε τη ναυμαχία του Λεπάντο, κοντά στη Ναύπακτο. Αρκετές ιστορικές πηγές αναφέρουν πως το όνομα Μεσολόγγι προέρχεται από την ένωση των δύο ιταλικών λέξεων, *Mezzo/messo* και *langi*, που σημαίνει «ένα μέρος εν μέσω λιμνών» ή «ένα μέρος που περιβάλλεται από λίμνες».

Γ. Από τον συνοικισμό των ψαράδων που διέμειναν εκεί σχηματίστηκε ένα μικρό ναυτικό κέντρο, το οποίο μέσα σε λίγες δεκαετίες εξελίχθηκε σε σημαντικό εμπορικό λιμάνι. Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι το 1726 ιδρύθηκε στο Μεσολόγγι υποπροξενείο της Βενετίας- με πρώτο πρόξενο τον Νάξιο Σπυρίδωνα Μπαρότση- καθώς αναδεικνύει την σπουδαιότητά του ως εμπορικού λιμανιού την εποχή εκείνη.

Δ. Με την έκρηξη της Επανάστασης του 1770 (Ορλωφικά), συγκροτήθηκε στο Μεσολόγγι προσωρινή Επαναστατική Κυβέρνηση, υπό την αρχηγία του Παναγιώτη Παλαμά. Οι συνέπειες αυτής της ενέργειας υπήρξαν δραματικές, αφού τον Απρίλιο του ίδιου έτους ο στόλος του Μεσολογγίου καταστράφηκε, η Πόλη πυρπολήθηκε και οι Μεσολογγίτες αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν και να καταφύγουν στα Επτάνησα. Μετά την λήξη των εχθροπραξιών, οι κάτοικοι επέστρεψαν, ανοικοδόμησαν την Πόλη τους και επανίδρυσαν τον στόλο τους, ο οποίος δοκιμάστηκε ακόμη μία φορά στα χρόνια του Αλή πασά.

II. Το χρονικό της Ηρωϊκής Εξόδου του Μεσολογγίου

Με την έκρηξη της Εθνεγερσίας του 1821, το Μεσολόγγι επαναστάτησε στις 20 Μαΐου του 1821. Η σημασία της γεωγραφικής θέσης του έγινε γρήγορα αντιληπτή από την τοπική ηγεσία της Επανάστασης. Στο Μεσολόγγι πραγματοποιήθηκε η Συνέλευση της Δυτικής Ελλάδας και, στην συνέχεια, έγινε έδρα της Διοίκησης της Δυτικής Ελλάδας, που στηρίχθηκε, θεσμικώς και πολιτικώς, στον «*Οργανισμό της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος*».

A. Το 1822 η Πόλη πολιορκήθηκε για πρώτη φορά από τα στρατεύματα του Κιουταχή, που είχε νικήσει τους εξεγερμένους Έλληνες στο Πέτα, αλλά και του Ομέρ Βρυώνη, ο οποίος είχε ολοκληρώσει την υποταγή του Σουλίου. Μετά από δύο μήνες οι Τούρκοι έλυσαν την πολιορκία, έχοντας υποστεί σοβαρές απώλειες. Την

επόμενη χρονιά, το 1823, ένα νέο τουρκικό στράτευμα, με επικεφαλής τον Μουσταή πασά, κατευθύνθηκε προς το Μεσολόγγι, όμως αναλώθηκε ανεπιτυχώς στην πολιορκία του γειτονικού Αιτωλικού. Οι Τούρκοι, μετά την αποτυχία να καταλάβουν το Αιτωλικό, εγκατέλειψαν το σχέδιο επίθεσης στο Μεσολόγγι και αποχώρησαν.

Β. Φθάνουμε έτσι στα δραματικά, όσο και μοναδικού ηρωϊσμού, γεγονότα της τρίτης πολιορκίας και της Εξόδου.

1. Συγκεκριμένα, το 1825 ο Κιουταχής συγκέντρωσε μεγάλο στρατό στην Λάρισα και κατευθύνθηκε στο Μεσολόγγι. Στα τέλη Απριλίου του 1825 στρατοπέδευσε στην περιοχή και ξεκίνησε την πολιορκία του Μεσολογγίου. Όλες οι επιθέσεις που επιχείρησε εναντίον της Πόλης απέτυχαν, όπως και η προσπάθειά του να αποκλείσει τον ανεφοδιασμό της από στεριά και θάλασσα. Οι Πολιορκημένοι ήλθαν σε συνεννόηση με τον Καραϊσκάκη, ο οποίος διεξήγαγε πόλεμο φθοράς στα νώτα του στρατεύματος του Κιουταχή, αναγκάζοντάς τον να περάσει σε θέση άμυνας, τον Οκτώβριο του 1825.
2. Στο μεταξύ, ο Σουλτάνος, προβλέποντας ότι η πολιορκία θα ήταν χρονοβόρα και φοβούμενος μήπως υπάρξουν εξελίξεις εις βάρος των Οθωμανών δεδομένου ότι οι Ευρωπαϊκές Αυλές, πιεζόμενες από το Φιλελληνικό κίνημα των Λαών τους, είχαν αρχίσει να αναγνωρίζουν την ύπαρξη Ελληνικού Ζητήματος, θέλησε να ενισχύσει τον αποκλεισμό του Μεσολογγίου με επιπλέον δυνάμεις του Ιμπραήμ, παρά το ότι κάτι τέτοιο δεν προβλεπόταν στην αρχική του συμφωνία με τον Αιγύπτιο στρατάρχη.
3. Για τον λόγο αυτό, στις αρχές Οκτωβρίου του 1825, κατέπλευσαν στην Αλεξάνδρεια ναυτικές μοίρες όλων των Οθωμανών συμμάχων, συνολικής δύναμης 145 πλοίων, που αποτελούνταν από τουρκικά, αιγυπτιακά, αλγερινά και τριπολίτικα μεταγωγικά και πολεμικά σκάφη, ενώ υπήρχαν και αρκετά πολεμικά πλοία υπό διάφορες ευρωπαϊκές σημαίες. Παράλληλα, στην πόλη αυτή συγκεντρώθηκαν 8.000 Άραβες πεζοί, 1.200 ιππείς καθώς και περίπου 800 άτακτοι Τούρκοι, που εκγυμνάζονταν υπό την επίβλεψη υψηλόβαθμων Γάλλων αξιωματικών. Ο στρατός αυτός είχε στη διάθεσή του και μεγάλες ποσότητες τροφίμων και πολεμοφοδίων, που είχαν αποσταλεί από Γαλλικούς λιμένες. Με όλες αυτές τις δυνάμεις, ο Ιμπραήμ αποσκοπούσε τόσο στην καθυστότηση ολόκληρης της Πελοποννήσου όσο και στην άλωση του Μεσολογγίου.

4. Με την άφιξη του νέου ισχυρού στρατεύματος, η πολιορκία του Μεσολογγίου ξανάρχισε σφοδρότερη. Παρ' όλα αυτά, ως τον Φεβρουάριο του 1826 οι Τούρκοι δεν είχαν σημειώσει κάποια επιτυχία. Ο Ανδρέας Μιαούλης με τον στόλο του κατάφερε να ανεφοδιάζει το Μεσολόγγι και η άμυνα των Πολιορκημένων παρέμενε ισχυρή.

Γ. Από τον Μάρτιο όμως η κατάσταση άρχισε να αλλάζει, ύστερα από την κατάληψη από τους Τούρκους στρατηγικών νησίδων της λιμνοθάλασσας, όπως το Βασιλάδι και ο Ντολμάς. Οι κάτοικοί τους κατέφυγαν στο Μεσολόγγι, επιτείνοντας με την μετακίνησή τους αυτή το επισιτιστικό πρόβλημα της Πόλης. Από την άλλη, βέβαια, οι Έλληνες κατάφεραν να διατηρήσουν τον έλεγχο της νησίδας Κλείσοβα μετά από σφοδρή μάχη, στην οποία τα στρατεύματα του Ιμπραήμ υπέστησαν πολύ βαριές απώλειες.

1. Παραταύτα, η δυνατότητα του Ελληνικού Στόλου να ανεφοδιάζει την Πόλη είχε καταστεί αδύνατη, με αποτέλεσμα οι αμυνόμενοι να βρεθούν σε δυσχερέστατη θέση. Έτσι, η κατάσταση στο Μεσολόγγι έγινε δραματική και η πείνα άρχισε να θερίζει τους κατοίκους. Υπό τα δεδομένα αυτά, το Συμβούλιο των Οπλαρχηγών και Προκρίτων της Πόλης πήρε την απόφαση για την Έξοδο των κατοίκων απ' αυτή. Η Έξοδος ορίσθηκε για τη νύκτα του Σαββάτου του Λαζάρου με ξημερώματα Κυριακής των Βαΐων, μεταξύ 10ης και 11ης Απριλίου 1826.
2. Την νύκτα της 10ης Απριλίου του 1826, οι Πολιορκημένοι οργάνωσαν τις δυνάμεις τους σε τρία σώματα, υπό την αρχηγία των Νότη Μπότσαρη, Δημητρίου Μακρή και Κίτσου Τζαβέλα, ενώ στο μέσο του τριγώνου, που θα σχημάτιζαν αυτές οι δυνάμεις, αποφάσισαν να τοποθετήσουν τα γυναικόπαιδα. Το σχέδιο της Εξόδου πιθανότατα προδόθηκε, μάλλον από αυτόμολο ξένο, με αποτέλεσμα οι Τουρκοαιγύπτιοι να απαντήσουν με σφοδρή επίθεση, που συνοδεύτηκε από σφαγή. Χιλιάδες Έλληνες σφαγιάστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν και μόνο 1.500 κατάφεραν να διασωθούν. Αυτοί οι λίγοι έφτασαν στις πλαγιές του Ζυγού και από εκεί στην Άμφισσα.
3. Η τραγωδία της πτώσης του Μεσολογγίου και το Έπος της Ηρωϊκής Εξόδου άναψε και τον ιστορικό πυρσό του Φιλελληνικού Κινήματος στην Ευρώπη. Στην Γαλλία, στην Ελβετία, στην Γερμανία, στην Αγγλία και σε άλλες Ευρωπαϊκές Χώρες, σημειώθηκαν εκδηλώσεις πρωτόγνωρης και ειλικρινούς συμπαραστάσης στον Αγώνα των εξεγερμένων Ελλήνων. Απτές αποδείξεις ήταν η έκδοση ποιημάτων, θεατρικών έργων, άρθρων, λόγων, καθώς και η πραγματοποίηση εράνων και η ανάληψη λοιπών διπλωματικών ενεργειών, με σκοπό την ενίσχυση του Αγώνα των Ελλήνων κατά των Οθωμανών. Εν ολίγοις, η Ηρωϊκή Έξοδος του Μεσολογγίου και η συγκίνηση που αυτή προκάλεσε στους Ευρωπαϊκούς Λαούς, επιτάχυνε τις διαδικασίες για επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων για την τελική επίλυση του

III. Το Μεσολόγγι και η ευόδωση της Εθνεγερσίας του 1821

Εάν επιχειρήσει κανείς να αποτιμήσει συστηματικά την προφανώς καθοριστική κατά το προαναφερθέν αποτέλεσμά της, επίδραση της Εξόδου του Μεσολογγίου στην Ελληνική Εθνεγερσία, δεν μπορεί παρά να εκκινήσει από την διαπίστωση ότι η μακράιωνη Ιστορία του Έθνους μας, η οποία χάνεται μέσα στον χρόνο, είναι φτιαγμένη από ψηφίδες, που συντίθενται από δύο, κατά βάση, χαρακτηριστικά: Το Πνεύμα και το Αίμα.

A. Το Πνεύμα, γιατί αυτό είναι εκείνο που μας οδηγεί πάντα στην δημιουργία, η οποία διαμόρφωσε και τον διαχρονικό Ελληνικό Πολιτισμό, που βρίσκεται στη βάση του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Και το Αίμα, το οποίο είναι συνυφασμένο με την Ελευθερία. Γιατί, όπως μας υπενθυμίζει κάθε επετειακός εορτασμός της ηρωϊκής Εξόδου των Μεσολογγιτών, η Ελευθερία κερδήθηκε με Αίμα. Και για εμάς, τους Έλληνες, η Ελευθερία είναι έννοια και αρχή κυριολεκτικώς υπαρξιακή, αφού μόνον Ελεύθεροι μπορούμε να ζήσουμε, να υπερασπισθούμε την αξία μας και να αναπτύξουμε την προσωπικότητά μας.

B. Στο Μεσολόγγι δε συνέβη κάτι το κοσμοϊστορικό: Στο Μεσολόγγι συντελέσθηκε η σύνθεση του Αίματος και του Πνεύματος. Μια σύνθεση, η οποία γέννησε τον Φιλελληνισμό και ενέπνευσε το ιδανικό της Ελευθερίας. Της Ελευθερίας όπως την ξέρουμε σήμερα. Δεν πρέπει να λησμονάμε ότι *η Έξοδος και η Θυσία δεν υπήρξαν μία ανάγκη, υπήρξαν μία απόφαση.* Απόφαση ανθρώπων που ήθελαν έτσι να δείξουν ότι ήταν και παρέμεναν ελεύθεροι ως τον θάνατο. Αυτό που περιέγραφε ο Διονύσιος Σολωμός στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους».

Γ. Το Μεσολόγγι είναι μια πηγή έμπνευσης. Και όχι μόνο για εμάς. Για την Ευρώπη και για την Ανθρωπότητα. Όταν έπεσε το Μεσολόγγι, πέρα από τον θρήνο στην Ελλάδα, υπήρξε μια κραυγή, κραυγή αγωνίας, σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το απέδειξε η τέχνη, το απέδειξε η λογοτεχνία της εποχής εκείνης. Κραυγή αγωνίας, γιατί η πτώση του Μεσολογγίου και αυτή η θυσία σήμαιναν ότι τα ιδανικά, οι αρχές και οι αξίες της Ευρώπης δεν είχαν πραγματωθεί ακόμη, την εποχή εκείνη. Σας καλώ να σκεφθούμε πως δεν είναι καθόλου συμπτωματικό ότι, καθώς η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789 δεν είχε γίνει ακόμη πράξη στην Γαλλία, ήταν κυρίως η Γαλλία, η οποία από πλευράς κινητοποίησης του κόσμου, έκανε γνωστή σε όλη την Ευρώπη, πέρα από άλλους

Ευρωπαίους όπως ο Βύρνας, το τι σήμαινε η πτώση του Μεσολογγίου. Γιατί το αίτημα της Ελευθερίας διαχρονικά εμπνέει τον Άνθρωπο στην βαθύτερη ουσία του, μιλώντας στον πυρήνα της ύπαρξής του.

Δ. Ακόμη και σήμερα, επομένως, τόσο Εμείς όσο και οι Εταίροι μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πρέπει να εμπνεόμαστε από το Μεσολόγγι. Εδώ δοκιμάσθηκαν οι αρχές και οι αξίες που αφορούν τον Άνθρωπο και την Αλληλεγγύη. Εδώ δοκιμάσθηκαν οι αντοχές της κοινωνίας, οι αρχές και οι αξίες πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε σταδιακά το Ευρωπαϊκό μας Οικοδόμημα.

1. Εμείς, οι Έλληνες, οφείλουμε να εμπνεόμαστε από τους «*Ελεύθερους Πολιορκημένους*» του Διονυσίου Σολωμού, και συγκεκριμένα από τον στίχο, «*Πάντ' ανοιχτά, πάντ' άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου*». Ειδικά σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς, οφείλουμε να έχουμε ανοικτά και άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μας. Ταυτόχρονα όμως αποτελεί αδήριτη ανάγκη -χρέος μας μέγιστο και ιερό απέναντι στην Ιστορία μας, κάθε πτυχή της οποίας, κατ' εξοχήν δε οι τραγικές πτυχές του διχασμού, επιτακτικά μας το διδάσκει- το να είμαστε ενωμένοι μπροστά στα μεγάλα και τα σημαντικά. Με σεβασμό στις απόψεις του καθενός και στην ιδιαιτερότητά του, αλλά ενωμένοι σαν μια γροθιά μπροστά σ' εκείνα που αφορούν την πορεία του Λαού και του Έθνους, και ιδίως την υπεράσπιση της Εθνικής μας Υπόστασης και Κληρονομιάς.

2. Αλλά και οι Εταίροι μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μπορούν και πρέπει να εμπνεόνται από το Μεσολόγγι, όπως εμπνεύστηκαν απ' αυτό ορισμένοι εκλεκτοί πρόγονοί τους που ξεκίνησαν και οργάνωσαν το Φιλελληνικό Κίνημα. Αυτές τις ώρες πρέπει να ξέρουμε ότι εκείνο που διασφαλίζει την συνοχή και την ενότητα της Ευρώπης είναι η Αλληλεγγύη, είναι ο σεβασμός του Ανθρώπου, τα Θεμελιώδη Δικαιώματά του, με αντηρίδα την Δικαιοσύνη, κυρίως δε την Κοινωνική Δικαιοσύνη. Αυτές τις αξίες οφείλουμε να υπερασπισθούμε όλοι οι Ευρωπαίοι, έχοντας κατά νου ότι ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός είναι κατ' εξοχήν ανθρωποκεντρικός. Δεν πρέπει, επ' ουδενί, να επιτρέψουμε να ξαναγίνει η Ήπειρός μας μια «*σκοτεινή ήπειρος*», για να θυμηθούμε τον τίτλο του σχετικού βιβλίου του Μαρκ Μαζάουερ που αφορά την Ιστορία της Ευρώπης κατά τον εικοστό αιώνα. Δεν πρέπει να επιτρέψουμε στα άκρως επικίνδυνα μορφώματα του λαϊκισμού, που ξεπερνούν πια ακόμη και τα όρια του ρατσισμού, να απειλήσουν το Ευρωπαϊκό Οικοδόμημα. Τα όσα εξέθεσα προηγουμένως ισχύουν σήμερα τόσο περισσότερο, όσο είναι κατάδηλο πλέον ότι το Διεθνές Δίκαιο και η Διεθνής Νομιμότητα βρίσκονται σε περίοδο επικίνδυνης παρακμής, η οποία απειλεί ευθέως τους θεσμικούς και πολιτικούς πυλώνες της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, κατ' εξοχήν δε τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου. Και

μαζί απειλεί, επίσης ευθέως, τον Άνθρωπο, την Ειρήνη, την Δημοκρατία και την Δικαιοσύνη, κυρίως δε την Κοινωνική Δικαιοσύνη.

Επίλογος

Ας μου επιτραπεί να τελειώσω την αντιφώνησή μου λέγοντας ότι εμείς, οι Έλληνες, είμαστε Λαός φιλειρηνικός. Λαός που πιστεύει στις καλές σχέσεις και την συνεργασία με τους γείτονές του. Επομένως, και προς την γείτονα Τουρκία διαμηνύουμε ότι το παρελθόν δεν πρέπει να μας διχάζει, πρέπει όμως να μας διδάσκει. Όμως προς αυτή την κατεύθυνση καθιστούμε, για μίαν ακόμη φορά, σαφές ότι η φιλία, η καλή γειτονία και η Ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας -την οποία εμπράκτως ευνοούμε- έχει ως στοιχειώδη προϋπόθεση τον πλήρη και ειλικρινή σεβασμό του συνόλου του Διεθνούς και του Ευρωπαϊκού Δικαίου. Τον τελευταίο καιρό ακούγονται από υψηλά ιστάμενους στην ιεραρχία της Άγκυρας θέσεις για το Διεθνές Δίκαιο οι οποίες κυμαίνονται μεταξύ της προκλητικής άγνοιας και της πρωτόγνωρης θρασύτητας, σε ό,τι αφορά την αμφισβήτηση του Διεθνούς Δικαίου. Λέμε λοιπόν σε εκείνους, που με αυτή την θρασύτητα και την άγνοια επιχειρούν να παραγκωνίσουν το Διεθνές Δίκαιο -αλλά και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο- ότι, όπως έχουμε αποδείξει με την ίδια την Ιστορία μας, μπορούμε και να εμπνέουμε αλλά και, αν χρειασθεί, να επιβάλλουμε τον σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου και του Ευρωπαϊκού Δικαίου, αιρόμενοι έτσι, όπως πάντα, στο ύψος της ιστορικής μας αποστολής.”